

СЕМАНТИКА БІЛОГО КОЛЬОРУ В УКРАЇНСЬКИХ ТА АНГЛІЙСЬКИХ ПАРЕМІЯХ

WHITE COLOUR SEMANTICS IN UKRAINIAN AND ENGLISH PROVERBS

Лучечко Т.М.,

orcid org/0000-0002-2434-6079

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри практики англійської мови

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Розвідку присвячено зіставному дослідженню асоціативного фону кольороназви *білий* в українському та англійському паремійних корпусах, які відображають особливості світоспоглядання носіїв досліджуваних мов крізь призму кольору з урахуванням їх етнокультурної специфіки.

Кольороназви розглянуто як специфічні кодифікатори дійсності, зафіксовані в мовних одиницях представниками певної лінгвокультурної спільноти з урахуванням історичного та соціо-культурного факторів, адже динамічність функціонування мовної системи зумовила різноманіття механізмів сприйняття кольору. Колоронім *білий* досліджено в зіставному аспекті на основі виявлених спільних і відмінних особливостей його мовної об'єктивації в українських й англійських пареміях з огляду на аксіологічне забарвлення конотативних значень.

У статті доведено превалювання позитивних конотацій *білого* кольору з актуалізацією спільної для обох культурних традицій семи *бездоганності* через схожі кодифікатори які належать до семантичного поля «одяг»: укр. *біла сорочка*; англ. *white stockings, white hat, white tie*. На основі образу *білої сорочки / white shirt*, хоч і спільного для обох культурних традицій, проте відмінного щодо аксіологічного забарвлення, заперечено універсальність механізмів осмислення *білої* барви у свідомості носіїв української та англійської мов. В українському паремійному просторі зафіксовано також позитивні конотації білого кольору через мовну об'єктивацію сем *найкращий, найрідніший, любий*.

У розвідці виявлено та схарактеризовано також діаметрально протилежні, а інколи, навіть, суперечливі символічні значення *білого* кольору в досліджуваних паремійних корпусах: в англійській колективній свідомості *білий* може символізувати *доброзичливу людину* на основі актуалізованого колірної дуалізму *white – black* з одного боку, та лицеміра у фразеологізмі *white sepulcher* – з іншого.

Ключові слова: паремія, кольороназва, асоціативні паралелі, паремійна вербалізація, конотація.

The paper attempts to provide a comparative study of the associative background of white colour in Ukrainian and English paroemias, which are assumed to reflect the peculiarities of the native speakers' world view through colour names concerning their ethnocultural specifics.

Colour names are considered as specific codifiers of everyday life, embodying historical and socio-cultural language changes, since the dynamics of any language system has caused the variety of mechanisms of colour perception in the consciousness of Ukrainian and English language speakers. The universal and nationally distinguished features of the proverbial verbalisation of white colour in Ukrainian and English are researched in respect of the axiological aspect of its connotations.

The article proves the prevalence of positive connotations of white colour due to the seme *impeccable* represented in both proverbial corpora under analysis through similar codifiers belonging to the semantic field "clothing": Ukr. *біла сорочка*, Engl. *white stockings, white tie, white hat*. Universal mechanisms of white colour perception by Ukrainian and English speakers are argued with respect to the image of *white shirt* common to both cultural traditions but differing in the axiological aspect of its connotations. In the Ukrainian cultural context white colour terms also seem to be positively evaluated through the semes of *beloved* and the *dearest*.

The obtained results made it possible to reveal that the figurative uses of *white* examined in the study can represent opposite and sometimes contradictive connotations. In the English proverbial corpora, white colour can symbolise a friendly and kind person based on white – black colour dualism, on the one hand, and a hypocrite in *white sepulcher* – on the other hand.

Key words: paroemia, colour name, associative background, paroemia verbalisation, connotation.

Постановка проблеми. Науковці твердять, що сприйняття довкілля відбувається через аналізатори, тобто спеціалізовані сенсорні системи. У процесі освоєння відбувається формування образу предмета або явища, що діє на аналізатор. Одиниці, які фіксують перцептивні відчуття на лексичному рівні, демонструють особливості структурної та семантичної організації. Усі перцептивні відчуття, враження та суб'єктивний досвід у процесі пізнання світу людина втілювала в ритуали, обряди, словесні формули та образи

(символи) [1, с. 253]. Отож, уявлення про колір як ознаку об'єктів довкілля формується у свідомості людини на основі багатолітнього суб'єктивного зорового досвіду та згодом вербалізується в мовних одиницях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історія дослідження колірної картини світу нараховує вже понад століття. Зокрема МакЛорі у 1997 році стверджував, що з 1858 року кольороназви ставали об'єктом наукових пошуків у більш ніж 3000 розвідок. Після публікації праці

Б.Берліна та П.Кея «Основи кольоронайменувань» [2] усі сучасні дослідження кольоросемантики або розвивають основні ідеї викладеної теорії, або ж заперечують їх. Новизна проведеного дослідження полягала в застосуванні зіставного підходу до аналізу матеріалу, адже, незважаючи на різноманіття колірних відтінків, Б.Берлін і П.Кей стверджували про існування універсальної колірної моделі в усіх мовах, а відтак, фіксований порядок колірної категоризації. Дослідники виділили одинадцять базових колірних категорій, що відповідають одинадцятьом кольоронайменуванням у будь-якій мові. Теорія Кея-Макденіела заперечує об'єктивне існування кольорів незалежно від об'єктів довкілля, навпаки, підкреслюючи їхню часткову опосередкованість людською біологією [2]. З.Кьовесцес наголошує на критеріях визначення основних кольорів спектру, ідентифікація яких є простішою, ніж периферійних, відтак дефініціюючи їх як базові кольоронайменування [3, с. 136]. Основним критерієм визначення базових кольоронайменувань К.Хардін вважає їхній ширший ужиток у мовленні зумовлений щоденним використанням усіма носіями мови [4, с. 75-76]. Цей критерій дав змогу виділити одинадцять базових кольоронайменувань у різних мовах. К.Хардін виокремив первинні та вторинні кольори серед одинадцяти базових кольоронайменувань: чотири унікальних хроматичних: червоний, синій, зелений, жовтий (до їх складу не входять інші кольори як перцептивні компоненти) і бінарні кольори: оранжевий, фіолетовий з перцептивними колірними складовими. Згодом об'єднавши два ахроматичних (чорний і білий) з чотирма хроматичними, дослідник виокремив групу «первинних кольорів Герінга». Вторинні кольори визначаються комбінацією назв «первинних кольорів Герінга», приміром коричневий – це темний відтінок жовтого. У більшості сучасних мов базові одинадцять кольоронайменувань формуються поєднанням первинних і вторинних базових кольорів [4, с. 75].

Постановка завдання. Відтак, у контексті сучасної лінгвістики вивчення категорії кольору в мові потребує інтегрованого підходу. Мовознавці, типологи й етимологи, досліджуючи мови, дійшли висновку про універсальні ознаки в системі кольоропозначень. Крім того, різне ставлення до певного відтінку відображається в образних висловлюваннях, фразеологізмах, прислів'ях, загадках, що існують у мові, позаяк вони акумулюють соціально-історичну, інтелектуальну й емоційну інформацію. Зіставлення кольороназв у різних мовах – один із найпопулярніших напря-

мів сучасних досліджень, що дає змогу виявити специфіку національного світосприймання. Саме ці факти й визначають актуальність наукового пошуку у даній сфері лінгвістики.

Мета розвідки – зіставне дослідження особливостей вербалізації кольоропозначення «білий» в українських та англійських пареміях.

Виклад основного матеріалу. Концепція чорного та білого як протилежних символів негативного та позитивного є поширеним явищем у фольклорі. Чорний, позначаючи морок, смерть, бруд і хаос, завжди був антиподом білого, який втілював світло, життя, чистоту та порядок. Білий і чорний відносяться до дуальних символів і мають безпосередній зв'язок з великим міфом про близнюків. Члени дуальної пари (люди, тварини, рослини тощо) мають протилежні забарвлення, що відтворює протистояння двох сфер: чорної пов'язаної з відсутністю світла, ніччю, коли активність людини знижена і вона стає беззахисною перед стихіями і хижаками, відсутністю свідомості та сном; та білої, що асоціювалась із днем, святістю та чистотою [5, с. 370].

Повною протилежністю чорного кольору є *білий*. Слово *white* (Old English *hwīt*; споріднене з Old Frisian *hwīt*, Old Saxon *hwīt*, Old Norse *hvītr*, Gothic *hveits*, Old High German *hwīz* (German *weiss*) – «сяяти, блищати, бути білим» [6, с. 608].

У сучасній англійській мові за словом *білий* закріплене значення «колір молока або свіжого снігу, утворений відбиттям видимих променів світла, найсвітліший колір, як сніг або сіль» [7, с. 56].

У слов'ян білий був джерелом світла та вогню. Білизна – символ краси, любові. На заході цей колір означає святість, чистоту, відвертість, спокій. Ще з античності білий колір мав значення відчуженості від мирського, стремління до духовної простоти. Білий одяг носили царі та жерці, що символізувало урочистість і велич. Однак білий може мати негативні конотації, співвідносячись із порожнечою, безтілесністю і смертю. Слов'яни одягали померлих у білий одяг і покривали білим саваном. У деяких племен Африки та Австралії прийнято розфарбовувати тіло білою фарбою після смерті когось із близьких. [8, с.75]. Ще в античні часи білий означав відреченість від світського та стремління до духовного. Візантійці згадували про білизна істини.

У колективній свідомості представників різних етнокультурних спільнот негативні асоціації чорного кольору пов'язані здебільшого з темрявою, водночас джерелом позитивних асоціацій білої барви прийнято вважати світло. Метафоричні

асоціації *світла* в багатьох мовах отримують в основному позитивне забарвлення незважаючи на предмет опису (емоційна поведінка, настрої, оцінка). Окрім того, основою численних релігій є асоціативна пара *добро – світло*, що підтверджує її культурну універсальність. Скажімо, фразеологізм *white lie* «брехня заради порятунку» [9, с. 1007] вербалізує меліоративну оцінку білого кольору. Хоч у смисловому навантаженні англійської лексеми *lie* переважає негативне значення, *обман* трактується як щось нешкідливе, безпечне та безвинне в поєднанні з лексемою *white*.

Співвіднесеність білого кольору з *бездоганністю* в англійському та українському фразеологічних фондах (як-от, англійське *white hat* «поважна та бездоганна людина, якою захоплюється суспільство» [10] *white tie* «подія, яка вимагає бездоганного, урочистого вбрання» [10], українська *біла сорочка*) визначила специфіку символізму цієї кольороназви у поєднанні з назвами одягу в українській паремії *Хоч сорочка одна, зате біла щодня* [11, с.148] та англійському прикладі *A small stain will smear white stockings* [12, с.58]. Українська *біла сорочка* експліцитно репрезентує бездоганну охайність свого власника, водночас англійські *white stockings/білі панчохи*, експліцитно вербалізуючи чепурність людини, набувають додаткових конотацій, символізуючи незаплямовану репутацію, бездоганність якої підкреслюється за допомогою метафори *small stain/маленька пляма*, адже найменший проступок у бездоганній поведінці людини інколи може викликати значний осуд. В англійській колективній свідомості образ *white shirt* може набувати значення протилежного до української *білої сорочки*. Його негативний выдтынок, який вочевидь зумовлений асоціативним поєднанням із дієсловом *finish*, мовно об'єктивований у фразеологізмі *another white shirt will finish him*, що позначає «слабку людину, яка наближається до смерті» [12, с. 53].

В українському прислів'ї *З білого легко чорне зробити, але з чорного біле – тяжко* білий та чорний експліцитно позначають не лише колірні барви, але й імпліцитно об'єктивують універсальні антагонізми добра – зла, правди – брехні, бездоганності – нікчемності. Інтерпретація *білого* кольору як символу істинності набуває яскраво вираженого позитивного спрямування на основі його конфронтації з чорним як символом хибності.

Співвіднесеність білого кольору з *бездоганністю* визначила специфіку переносного значення цієї кольороназви в українській паремії *Кожному своє і не мите, а біле* [11, с. 156], що в даному

контексті набуває подвійної конотації. По-перше, білий набуває позитивної аксіологічної спрямованості через актуалізацію семи «чистоти», спільної з прикметником *мите* і позначає щось *найкраще, бездоганне*. Відтак, аналізоване прислів'я вступає у синонімні відношення з паремією *Кожній матері своя дитина найкраща* на основі загальної семантики *бездоганності*. По-друге, *біла барва* може набувати додаткової характеристики та символізувати найріднішу людину як у паремії *Кожному своє дороге та мило* [11, с. 154] на основі семи «цінний, рідний, любий», спільної з лексемою «своє», що є з ключовою в обох прикладах.

Українська паремія *Чорне око, каре око – мину нас* відтворює ставлення суспільства до магії та темних очей як особливого символу неприязні (друга група конотативної парадигми чорного кольору запропонованої І. Голубовською). Чорні очі вважаються небезпечними, заздрисними. У чорне одягнені зловісні персонажі, поява яких передвіщає смерть [8, с. 75].

В українському паремійному просторі образ недоброчливця вербалізовано також у прикладах *Руки білі, а сумління чорне; Його зуби білі, а сумління чорне, Сорочка біленька, так душа черненька; Світло біле, так люди чорні* [11, с. 287], які базуються на чорно-білій опозиції кольорів, що пояснюється їх відображенням у свідомості українців як негативного та позитивного начал. На відміну від англійського *black heart*, яке у деяких випадках може символізувати сум та журбу, українське *чорне сумління* та *чорне око* позначають ще більш інтенсивно негативно забарвлене поняття зловісності та підступності. Актуалізований у прислів'ї фразеологізм *чорні люди* може позначати, з одного боку, трудовий народ, який належить до нижчих верств суспільства (а) російські селяни в XIV—XVII ст., які жили на так званих чорних, тобто державних, землях; чорносошні селяни; б) частина посадських людей, що сплачували державні податки, трудящі маси міського населення в XVI-XVII ст.» [13]. З іншого боку, чорні люди як і чорне сумління можуть вербально репрезентувати злісних, низьких та підступних (темне начало) на протигагу добрим, чесним та доброзичливим (світле начало) у чорно-білій опозиції колірної символіки.

У свідомості представників англійської лінгвокультурної спільноти, на відміну від української, негативний образ лицеміра асоціативно репрезентований через колоронім *білий* у фразеологізмі *whited sepulcher* «зловісна людина, яка вдає доброзичливця» [10]. Перша згадка аналізо-

ваного біблійного фразеологізму в сучасній негативній інтепретації датується 1530 р. У Євангелії від Матвія [23:27] зафіксовано образне звертання Ісуса Христа *whited sepulcher* до книжників і фарисеїв як до лицемірів [10].

Асоціативними відповідниками колірною номена *black* в англійській паремії *Two blacks do not make a white* або ж *two wrongs don't make a right* – *Злом зла не виправив, Чужий гріх свого не спокутує* [9, с. 975] виступають поняття *злодіяння* та *помсти*, що є цілком неприйнятними в сьогочасному суспільстві, і, які, вочевидь, призведуть до негативних наслідків. Колоронім *white* в аналізованому прикладі є антагоністом *black*, втілюючи доброзичливість і добрі, позитивні вчинки. Уперше перший варіант цього прислів'я був письмово зафіксований у 1721 р. Згодом у 1773 р. Т. Шатц у своєму творі «Другий Гріх» використав вираз «Two wrongs don't make a right, but they make a good excuse» [14, с. 283].

У свідомості носіїв англійської мови білому кольору властиві також символічні осмислення, що перебувають на межі нейтральної та негативної конотації, зокрема символ *white wall* у прислів'ї *A white wall is the fool's writing paper* [9, с. 1007] або ж його синонімний варіант, який належить Т. Фуллеру *fools' names like fools' faces are often seen in public places*. Біла стіна – це папір дурня: він пише на ньому своє ім'я. В аналізованому прикладі вона асоціюється із публічністю, для когось – надмірною, яка межує з марнославством, а тому негативною; а для когось, – хоч і в міру, проте небажаною, яка сприймається нейтрально.

Про негативне забарвлення білого кольору в англійській та українській фразеологіях, на думку І. Голубовської, свідчать укр. *білоручка*, що набуває негативного конотативного співзначення у будь якому контексті та англійський прикметник *white-livered* «слабодухий» [15, с. 30]. У колективних уявленнях представників української лінгвокультурної спільноти лінг, цурання будь якої роботи, недбалість асоціюються з *білим кольором*. Паремійні одиниці *Білі руки роботи бояться, Білі руки чужу роботу люблять* [11, с. 110] експліцитно актуалізують аналізовані поняття через пару ключових елементів: *білі руки – робота*.

Негативна символіка *білого* як оманливого кольору експліцитно об'єктивована в українській

паремії *Чорний мак, та смачний, а біла редька, та гірка* [11, с. 87]. Чорно-біла опозиція як втілення негативного та позитивного у свідомості носіїв мови подана через актуалізацію протилежних конотацій з наближенням білого кольору до негативного аксіологічного вектора, а чорного – до позитивного. В аналізованому прикладі чорний колір вербально репрезентовано через позитивну конотацію лексеми *смачний*, водночас білий – через негативну конотацію лексеми *гіркий*.

Висновки. На основі проведеного аналізу українських та англійських паремійних одиниць з колірним компонентом *білий* можна стверджувати про їх відносну зовнішню (словесну) та внутрішню (смыслову) оригінальність, яка, однак, не виключає схожості механізмів осмислення об'єктів довкілля у свідомості носіїв мови, а отже, і подібність образної бази зіставлюваних паремій.

У паремійних фондах досліджуваних лінгвокультур переважають позитивні конотації білого кольору. Значна частина паремійних одиниць актуалізують спільну для обох культурних традицій сему *бездоганності*, яка вербілізується у зіставлюваних пареміях через схожі асоціативні відповідники, які належать до семантичного поля «одяг»: укр. *біла сорочка*; англ. *white stockings, white hat, white tie*. Однак подібні механізми осмислення білої барви у свідомості носіїв української та англійської мов не є традиційною універсалією, адже англійське *white shirt*, на відміну від української *білої сорочки* набуває негативного аксіологічного спрямування. Окрім того, в українському паремійному просторі зафіксовано також позитивні конотації білого кольору через мовну об'єктивізацію сем «найкращий, найрідніший, любий».

Символічні значення білого кольору в досліджуваних паремійних корпусах інколи можуть бути діаметрально протилежними, а інколи, навіть, суперечливими. Так, в англійській колективній свідомості білий може символізувати *доброзичливу людину* на основі актуалізованого колірною дуалізму *white – black* з одного боку, та лицеміра у фразеологізмі *white sepulcher* – з іншого.

У зіставлюваних мовах існують також приклади, де, приміром, білий колір у вторинному означуванні набуває нейтральної, або ж злегка негативної символіки, як-от, *білоручка, біла редька, white wall*.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Телеуця В.В. Символи фольклору як засіб вербалізації відчуттів *Літературознавчі студії*. 2013. Вип. 40(2). С. 253–260.

2. Berlin, Brent, Kay, Paul. Basic color terms: their universality and evolution, Berkeley: University of California press, 1969. P. xi, 178.
3. Kövecses, Zoltán. Metaphors of anger, pride, and love. A lexical approach to the structure of concept. Amsterdam: Benjamins. Pragmatics and Beyond, 1986. VII: 8. 155 p.
4. Hardin, Clyde. Explaining Basic Color Categories. In: Cross-Cultural Research, 2005. Vol. 39 No. 1, P. 72-87.
5. Малишева-Кочубей М. В. Білі та чорні символи у сучасній канадській поезії. *Молодий вчений*, 2016. № 6(33). С. 369-372.
6. A Concise Etymological Dictionary of the English Language / ed. by Walter W., Skeat M. A. New York : Harper and Brothers Publishers, 1882. 617 p.
7. Хокинс Д. Толковый словарь английского языка Oxford. М.: АСТ, 2008. 556 с.
8. Клименко О. Л., Горанова Ю. В. Національно-культурна специфіка вербалізації колірної картини світу. *Нова філологія*: зб. наук. праць. Запоріжжя: ЗНУ, 2013. № 55. С. 73–77.
9. Англо-український фразеологічний словник / уклад. Баранцев К. Т. К. : Рад. школа, 1969. 1051 с.
10. Merriem-Webster dictionary URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/white%20hat>
11. Українські прислів'я та приказки / уряд. С.В.Мишанич, М.М.Пазяк. К.: Дніпро, 1984. 389 с.
12. Wilkinson P.R. Thesaurus of traditional English metaphors. 2-nd edition. Routledge. Taylor and Francia group. London and New York, 2002. 2034 p.
13. Словник української мови : в 11 т. / [редкол. : І. К. Білодід (голова) та ін.]. [Електронний ресурс] / URL: <http://sum.in.ua/s/chornyj>
14. Manser M. H. The Facts on File. Dictionary of Proverbs. / associate editor, Fergusson R., Pickering D. New York : An Inprint of Infobase Publishing, 2002. 499 p.
15. Голубовська І. Колірна семантика у когнітивно-культурологічному висвітленні. *Studia Slawistyczne. Etnolingwistyka I Komunikacja Miedzykulturowa*. 3. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2016. S. 25–42.